

13. Дурилін С.М. Марія Заньковецька. – К., 1955. – С. 408.
14. Слідча справа НКВС №817.
15. Известия Нежинского уисполкома. – 1922. – 7 августа (№7).
16. ВДАЧОН, ф. 598, оп.1, спр. 665, арк. 241.
17. Известия Нежинского уисполкома. – 1922. – 23 июля (№5).
18. Мандельштам О. «Березіль» // Київський пролетар. – Київ, 1926. – 7 травня (№102).
19. Лягущенко А. Лесь Курбас: мистецтво художника у дзеркалі двох епох // Український театр. – 1996. – №2. – С. 3.
20. Смолич Ю. Розповідь про неспокій триває. Частина друга. – К., 1969. – С. 52.
21. Там само. – С. 53.
22. Грудина Д. Декларації і маніфести. Про «шляхи» «Березоля» // Критика (Харків). – 1931. – Ч. 2. – Лютий. – С. 92-108; *Він же*. «Стаканчик» з «Березоля» // Радянський театр (Харків). – 1931. – Ч. 3; *Він же*. Рецидив – чи... «строга витримана лінія» // Критика (Харків). – 1931. – Ч. 4. – Квітень. – С. 78-90; *Він же*. «Стаканчик»... «воїнствує» // Радянський театр (Харків). – 1931. – Ч. 4-5. – С. 51–58; *Він же*. Про театральний диспут в будинку літератора В.Блакитного (9.ІІІ.1931) // Літературна Газета (Харків). – 1931. – Ч. 10; *Він же*. Досвід шевства ХПЗ над «Березолем» перенесемо на заводи країни // Театральна декада (Харків). – 1931. – Ч. 1. – С. 10–11; *Він же*. Український радянський театр за 15 років // Критика (Харків). – 1932. – Ч. 11. – С. 40–67; *Він же*. З приводу помилок «Березоля». Лист до редакції // Комсомолец України (Харків). – 1932. – 27 лютого; *Він же*. За високу культуру радянської естрадної драматургії // За марксоленінську критику (Київ). – 1934. – Ч. 8. – Серпень. – С. 82–97; *Він же*. Против Курбасовщины в театре // Театр и драматургия (Москва). – 1934. – № 6. – Июнь. – С. 30–36 та ін.
23. Табачник Д. І руйнівник і будівничий // Репресоване «відродження». – Київ, 1993. – С. 385-398.
24. Слідча справа НКВС №817.
25. Там само.
26. Там само.

Сергій Зозуля (Київ-Ніжин)

УЧАСТЬ КОБЗАРЯ Т.М.ПАРХОМЕНКА В КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ЖИТТІ НІЖИНА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Із-поміж «товарищества» співочого цеху межі ХІХ-ХХ ст. особа сліпого бандуриста Терентія (Терешка) Макаровича Пархоменка є досить помітною і неординарною: кому ще з українських кобзарів і лірників доводилося виступати в оперному театрі або на загальнодержавному науковому форумі; отримувати допомогу від професійних композиторів у підборі музики [5, С.448]. За ступенем виявленої цікавості до професійної діяльності і репертуару Т.М.Пархоменка в науковому світі свого часу, можна порівняти хіба що з проявами інтересу до постаті Остапа Вересая. Але, попри констатацію фінальних результатів етнографічних досліджень професійної діяльності Т.М.Пархоменка, не менш цікавими є епізоди його біографії, особливо – зважаючи на їх безпосередній вплив на розвиток культурно-мистецького життя в Україні.

Складно говорити чи вперше влітку 1901 р. Т.М.Пархоменко був у Ніжині. Швидше за все – ні, оскільки основні заробітки члени «гурту» співочого цеху отримували на ярмарках і базарах, які досить часто відбувалися по всіх провінційних містах і містечках Лівобережної України [6, С.13]. Однак, зазначений візит мав на меті не тільки заробіток. За спогадами ніжинського композитора, диригента, співака і культурного діяча Ф.Д.Проценка Т.М.Пархоменко спеціально завітав до Ніжина аби завести знайомства серед місцевої культурної публіки [7, С.23]. Такий візит, зважаючи на особу цього бандуриста, не є дивним: інтелігенція («пани») становили важливу – і найбільш щедру – частину його аудиторії [9, С.107]. Водночас, інтелігентна публіка була не тільки вдячним споживачем, але й, одночасно, постачальником репертуару бандуриста: спостерігаючи уподобання «панів», Т.М.Пархоменко виконував найбільш ціновані ними твори: думи й історичні пісні, які розучував за збірками народних пісень Б.Д.Грінченка, А.Метлинського, Д.М.Ревуцького [7, С.23; 9, С.136].

Про Ф.Д.Проценка він дізнався в Чернігові, коли навчався співу «в одного діди́ча і у двох студентів, які й послали його у Ніжен до Проценка». Ось як характеризує Федір Данилович народного співця: «людина років 30 ... грати на бандурі і співати він був добрий майстер ... помітив у Пархоменка незвичний музичний хист, побачив широкий репертуар козацьких дум, історичних, побутових та гумористичних пісень, часто запозичених з репертуару Остапа Вересая, і збірки козацьких дум Ревуцького. Він виконував їх артистично, з глибоким почуттям, гарним тенором лірико-драматичного характеру» [7, С.23]. Ф.Д.Проценка запросив бандуриста приїхати до Ніжина восени того ж року, коли почнеться навчальний рік, аби виступати перед студентською і гімназійною аудиторією. Також, ймовірно, порекомендував познайомитися з ученим-славистом і етнографом М.Н.Сперанським [про нього коротко див.: 3, С.178; 8, С.86-88]. Проте, наступні відвідини Ніжина відбулися лише наступного року.

Цікавим є факт, що після візиту до Ніжина Т.М.Пархоменко виходить за межі своєї, узгодженої з цеховим «гуртом», території професійної діяльності і дедалі більше набуває відомості (власне – виступає з концертами) в культурних центрах Лівобережної України. протягом наступного року він побував у Глухові, Чернігові, Ніжині, Києві, Харкові. Завів дуже корисні для себе знайомства: в Глухові спілкувався з О.Н.Малинкою, у Харкові – з Г.М.Хоткевичем, в Києві – з М.В.Лисенком, котрі вивчали його репертуар, манеру виконання і у котрих сам бандурист «багато чому навчився» [5, С.448; 8, С.23]. Останній допоміг Т.М.Пархоменку підібрати музику до одного з двох отриманих у Ніжині влітку 1901 р. від місцевої дворянки А.Ф.Полякової варіантів тексту «Пісні про Морозенка» [9, С.138]. Зважаючи, що Ф.Д.Проценка був гарно

Терентій Пархоменко. 1902 р.
 Фото зроблене М.Н.Сперанським у садбі
 Ф.Д.Проценка під час відвідин бандуристом
 Ніжина для виступу на засіданні НІФТ

знайомим і підтримував контакти з М.В.Лисенком, вірогідно – з О.Н.Малинкою також (він у 1885-1890 роках навчався в НІФІ і гіпотетично міг бути знайомим із Ф.Д.Проценком [5, С.383]), то цілком можливо, що до їх обох бандурист потрапив за рекомендацією свого нового ніжинського знайомого.

Ймовірно спілкування згаданих українських культурно-мистецьких діячів із Т.М.Пархоменком, котрий, у силу своєї природної обдарованості й досить непоганого освітнього рівня [див.: 9, С.107], міг зрозуміло охарактеризувати стан і умови професійної діяльності колег по співочому цеху; привело до влаштування українськими вченими на чолі з М.В.Лисенком на XII Всеросійському археологічному з'їзді в 1902 р. виступу із засудженням поліцейських переслідувань кобзарів і лірників на теренах Російської імперії [6, С.14]. Тут же, на з'їзді кілька спеціально запрошених бандуристів і лірників, серед яких був і Т.М.Пархоменко, виступили з концертом перед його учасниками [5, С.448].

Серед нових знайомств Т.М.Пархоменка на цьому з'їзді слід виділити професора НІФІ М.Н.Сперанського, а також його колегу історика М.М.Бережкова, який зробив відповідний запис у своєму щоденнику [5, Арк.28]. Ніжинські вчені підтвердили запрошення Ф.Д.Проценка і у жовтні того ж (1902) року Т.М.Пархоменко виступав у Ніжині [9, С.106].

Силами ніжинської інтелектуальної еліти виступи Т.М.Пархоменка вдалося перетворити в досить масштабну і помітну мистецьку подію. За сприяння Ф.Д.Проценка та М.Н.Сперанського спеціально з нагоди виступу Т.М.Пархоменка 21 жовтня 1902 р. було влаштовано урочисте розширене засідання наукового історико-філологічного товариства при НІФІ [1, Арк.1]. Серед «присутствующих членов [історико-філологічного товариства – *авт.*] и многочисленных гостей» були викладачі інституту, студенти, учні класичної гімназії при НІФІ, представники керівництва міста, міська мистецька еліта. Днем раніше у садибі Ф.Д.Проценка відбулося своєрідне прослуховування невеличкої частини з репертуару бандуриста М.Н.Сперанським та його колегою по НІФІ Є.І.Кашпровським. Пісні дуже сподобалися і вчені запропонували в згодом записати тексти і ноти репертуару Т.М.Пархоменка. Цього ж разу було записано лише кілька пісень і сфотографовано сліпого бандуриста разом із хлопчиком-поводирем [7, С.23].

Основні етнографічні дослідження над репертуаром і творчістю Т.М.Пархоменка були проведені в лютому 1904 р., коли бандурист певний час гостював у М.Н.Сперанського, котрий, відтак, отримав можливість «основательнее ... с ним познакомиться» [9, С.106]. Цього разу ніжинському професорові за допомоги чотирьох студентів НІФІ вдалося, наскільки це було можливим, зафіксувати текст і ноти всього репертуару Т.М.Пархоменка, записати зі слів бандуриста його ж біографію, особливості його виконавської манери, описати його музичний інструмент і прийоми гри на ньому; а також записати інформацію про соціальний склад, устрій, традиції й обрядовість співочого («нищенского») цеху на території Чернігівської губернії. Усе це дало можливість того ж року Михайлові Несторовичу оформити зібраний матеріал в узагальнюючу наукову працю «Южно-русская песня и её носители (по поводу бандуриста Т.М.Пархоменка)», – відому і ціновану як тогочасними, так і сучасними дослідниками [див.: 7, С.1,5].

Не переривалися стосунки з ніжинцями й надалі. Після неспокійних революційних 1905-1907 років Т.М.Пархоменко ще кілька разів бував у Ніжині, двічі гостював у

Ф.Д.Проценка, не гребував співом на храмовинах і базарах, але основною все ж залишалася інтелігентна публіка: виступав перед учнями і викладачами міських чоловічої та жіночої гімназій, у школах, двічі співав у Народному будинку, яким керував Ф.Д.Проценка; співав на виставах перед робітничою і селянською аудиторією [7, С.23]. Останнім документально зафіксованим фактом перебуванням сліпого бандуриста в Ніжині є згадка про ще один його концерт на засіданні того-таки історико-філологічного товариства 2 грудня 1907 р. Цікаво, що це засідання було першим після майже півторарічної «революційної» перерви в роботі цього товариства [1, Арк.1]. А зовсім скоро потому – за три роки – Т.М.Пархоменко захворів і в досить молодому віці (37 років) помер у рідних Волосківцях [5, С.448; 8, С.23].

Сам бандурист із великою шаною відносився до своїх ніжинських знайомих, відповідно до цехової етики [див.: 10, С.112-120] завжди дякував за теплий прийом і за можливість гарно заробити (наприклад, за концерт на засіданні історико-філологічного товариства в 1902 р. йому заплатили 5 руб. [2, Арк.23]), охоче розповідав – знову-таки: в межах цехових правил і етики – про свою професійну діяльність, про інших колег по співочому «гурту» [7, С.23; 10, С.106-107] тощо.

Загалом, можна говорити, що участь кобзаря (бандуриста) Т.М.Пархоменка, в культурно-мистецькому житті Ніжина, Українського Лівобережжя в цілому, початку ХХ ст. була досить помітною. Ніжин, власне – ніжинські знайомства, стали своєрідним шаблоном у професійній діяльності цього кобзаря, давши можливість вийти за межі традиційної аудиторії, зорієнтувавшись на освічену інтелігентну публіку. В такий спосіб Т.М.Пархоменко, не усвідомлюючи цього і не ставивши це за мету, пропагував українську народну поезію, українську пісенну культуру. З іншого боку – привертая увагу до проблем її побутування і збереженості; стимулював науковий і соціальний інтерес до української народної творчості та її носіїв.

У національній історіографії персоналія Т.М.Пархоменка досі, за винятком етнографічного дослідження М.Н.Сперанського, не була представлена. То ж на часі актуальним є питання про відповідне біоісторичне дослідження, що особливо цікавим і корисним може бути при розгляді життя і діяльності цього кобзаря через призму сучасних йому культурно-мистецьких подій і соціокультурних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1334, оп. 1, спр. 40.
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1334, оп. 1, спр. 52.
3. Викладачі Ніжинської вищої школи. Бібліографічний покажчик. Ч.1. 1820-1920 / Упорядник Гранатович Л.В. – Ніжин, 2001. – 243 с.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф. ХХІІІ, спр.27.
5. Митці України. Енциклопедичний довідник. – К., 1992. – 847 с.
6. Підгорбунський М.А. Кобзарський рух в Україні (ХVI-ХІХ ст.) / Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К., 2004. – 19 с.
7. Проценка Ф. Мистецькі спомини. 1880-1930. – Ніжин, 1993. – 59 с.
8. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету. – Ніжин, 2000. – 288 с.
9. Сперанский М.Н. Южно-русская песня и её носители (по поводу бандуриста Т.М.Пархоменка) // Сборник Историко-Филологического общества при Институте князя Безбородько в Нежине. – Т. V. – К., 1904. – С.97-230.